

reconstructing of the systems of the Indo-European vocabulary formation on the vitally important needs of authentic population of Ukraine at the Stone Age. On the basis of comparative-historical and general linguistics resources and the Sanscrit lexical basis of the ancient history, archeology, paleopsychology, paleogeography and data system analysis of the author it finds out the connection of original semantics of "black" and "red" concepts with activity of bowmen hunters in the period of mesolite (XI-VII millenia B.C) and the Indo-European terms from their professional language described in the Sanscrit. It proves the role of the Sanscrit in the solving of up-to-date theoretical and applied problems of the correspondence of Ukrainian with its Indo-European basis.

Keywords: *language formation systems, anthropocentric approach, system analysis method, the Sanscrit, etymology, mesolite, Indo-European hunting vocabulary.*

УДК 811.161.2'373

Йосип Осецький (Київ), Іван Ігнатієв (Кам'янець-Подільський)

САНСКРИТ І АРХАЇЧНІ ТОПОНІМИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЕКОЛОГІЧНІ МІКРОРАЙОНИ З РОЗВЕДЕННЯ ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ У ПРАУКРАЇНІ ЕПОХИ НЕОЛІТУ

У статті розкрито можливості і переваги синергетичного підходу і системного аналізу при реконструкції палеоісторичних соціальних і економічних процесів, які неможливо відтворити традиційними методами окремих наукових галузей. Висвітлено особливості досліджених авторами природно-антропогенних систем розвитку давнього суспільства зі світу природи до цивілізації, елементами яких була особистість людини, природно-ландшафтне середовище і мова конкретних спільнот. Подано результати дослідження вияву дії таких систем при формуванні на теренах Праукраїни в період неоліту (VI-III тис. до н. е.) екологічних мікрорайонів з розведення великої рогатої худоби та відображення цих процесів реліктами слів індоєвропейської мови із лексики санскриту, що збереглися в архаїчних топонімах української мови.

Ключові слова: *метод системного аналізу, індоєвропейська мова, санскрит, неоліт, екологічні мікрорайони, скотарство, топоніми.*

Постановка проблеми. Розбудова незалежної української держави значно посилила інтерес широкої громадськості та фахівців різних галузей науки до історії українського народу. Особливо вирізняється погляд до питань дописемного минулого України, яке сягає епох кам'яного

віку й не має достатньої джерельної бази щодо розселення та екологічної діяльності праукраїнського населення. До таких об'єктів наукового пізнання належить екологічна діяльність тобто взаємодія з природою неолітичного праукраїнського населення у VI-III тис. до н. е. (у добу неоліту). Підсумком цих палеоекономічних процесів став революційний за своєю суттю перехід від збирання дарів природи і мисливства до землеробства та скотарства, у тому числі приручення великої рогатої худоби як джерела ресурсів для збереження людського роду і подальшого історичного поступу. Зрештою, саме одомашнена корова постала в уяві праукраїнського населення та індоєвропейців загалом як священна істота, що здатна врятувати людство від голоду та багатьох захворювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми з вітчизняної історії або історичних складників інших наук щодо епохи кам'яного віку дослідили І.І. Винокур, А.Ф. Гуцал, О.П. Журавльов, Н.С. Котова, І.Г. Підоплічко, О.В. Сминтина, В.М. Степанчук та інші учені. При цьому низку проблем щодо генезису української мови з індоєвропейської мови розкрили Д.Г. Бучко, І.О. Голубовська, Ю.О. Карпенко, В.В. Лучик, Т.Б. Лукінова, Ю.Л. Мосенкіс, С.І. Наливайко, С.В. Семчинський, М.М. Торчинський та інші мовознавці.

Однак помітно, що більшість авторів усе ще спирається на фактологічний матеріал у межах конкретних наукових галузей, використовуючи, переважно, традиційний для кожної окремо взятої науки дослідницький інструментарій. Проте ця методологічна й методична розрізненість не завжди виправдана, оскільки відчутно обмежує можливості для всебічного з'ясування змісту історичного розвитку в його системній взаємопов'язаності, особливо, у період кам'яного віку. Через це важливі питання щодо екологічних мікросистем взаємодії людини з природою та господарських процесів у різних природно-ландшафтних місцинах Праукраїни, формування етнічних, мовних та соціально-психологічних особливостей рис тодішнього населення нерідко залишаються не розкритими [6]. Так, в одному з новітніх навчальних посібників із сучасної української літературної мови не відображено, що певний шар української топонімії можуть становити успадкування з індоєвропейської мови [7]. Такий стан, на наш погляд, не повною мірою корелює з об'єктивними закономірностями суспільного розвитку, а тому актуальною є необхідність удосконалення традиційних і освоєння більш ефективних наукових методик [2].

Постановка завдання. Виходячи з зазначеного, метою цієї статті є доведення ефективності використання синергетичного підходу й методу системного аналізу на прикладі отриманих авторами даних щодо ознак

системної взаємопов'язаності між екологічною діяльністю неолітичних скотарів Праукраїни з розведення й використання великої рогатої худоби у конкретних місцевостях та творенням назв цих місцевостей індоєвропейською мовою, що успадковані українською мовою як топоніми. Джерельну основу роботи склали праці з давньої історії України і археології, порівняльно-історичного мовознавства, топоніміки, інших суміжних галузей, теорії систем і системного аналізу, а також словники української мови, санскриту і довідкові матеріали з топонімії.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що соціально-економічні процеси на теренах Праукраїни наприкінці мезоліту й на порозі неоліту (кінець VII – поч. VI тис. до н. е.) характеризувалися кризою мисливсько-збиральницької економіки. Тодішнє населення відчувало загрозу його існуванню через різке зменшення харчових ресурсів унаслідок встановлення більш сухого помірно-континентального клімату та надмірної активності мисливців-лучників, які упродовж XI-VII тис. до н. е. винищили популяції великих м'ясних тварин. Страх перед голодною загибеллю змусив людей використати весь їх життєвий і господарський досвід попередніх сотень тисячоліть і шукати нові місцини для мешкання та переходити до значно продуктивніших видів життя-забезпечення – землеробства або скотарства [1; 3]. Щоправда, усе ще велика залежність від природи диктувала те, що у місцинах, схожих за ландшафтно-кліматичними умовами, населення могло займатися ідентичними видами праці. Водночас активізувався процес розвитку мислення й мови, оскільки нові умови неодмінно вимагали набуття й удосконалення відповідних навиків та умінь. При цьому, залежно від першості або успіхів у освоєнні того чи того виду основного господарювання, праукраїнські неолітичні роди почали суттєво розрізнятися між собою, що закріпилося у їх назвах засобами індоєвропейської мови [5].

Автори дотримуються позиції, згідно з якою прогрес людства є результатом дії триєдиних антропогенно-природних систем, рушієм яких були життєво важливі людські потреби, а структурними елементами – особистість людини, ландшафтно-кліматичні умови мешкання й екологічної діяльності та мова. Уперше суть цих систем, хоча і без посилання на теорію систем і метод системного аналізу, висловив 1862 році основоположник вітчизняного порівняльно-історичного мовознавства О.О. Потебня. Він підкреслив, що творення слів зумовлюють не роздуми, а людські нужди, а завданням істориків мови є дослідження того, як слово (тобто мова) пов'язувало особистість і природу. На ранніх етапах історії людства такими нуждами були життєво важливі потреби особистості у безпеці, воді та їжі, задоволення яких просувало людство по шляху до цивілізації.

У загальнофілософському плані ця системна єдність людського поступу є виявом діалектичного закону загального зв'язку природних і соціальних явищ та безкінечності об'єктивного світу. Тому є об'єктивним вважати, що релікти цих процесів мають залишатися не лише у вигляді матеріальних археологічних реліктів – предметів побуту чи знарядь праці, але й в архаїчних успадкуваннях української мови з її індоєвропейської мови-основи.

Об'єктивність цієї логіки підтверджують результати авторського системного аналізу, що вказують на семантичну пов'язаність архаїчних топонімів української мови зі словотвірними основами відображених у словнику санскриту лексем індоєвропейської мови та з діяльністю населення Праукраїни у конкретних місцевостях з розведення великої рогатої худоби у добу неоліту. На нашу думку, за особливостями морфології і словотвору такі топоніми можна класифікувати, принаймні, на вісім підгруп:

1) топоніми з сукупним лексичним значенням у індоєвропейській мові «*мешканці з коров'ячим молоком і телятами*» чи «*мешканці, у кого коров'яче молоко і телята є засобами проживання*», структура яких містить релікти індоєвропейських слів *go-rasa* 'коров'яче молоко' [4, 197] або *rasa* 'рідина, напій' [4, 540], *saha-vatsa* 'з телятком' [4, 719] *ksi* 'мешкати' [4, 181]. Зокрема, це ойконіми *Росоховата* Вінницької, *Росохуватець* Тернопільської (2) і Кіровоградської, *Розсохувата* Хмельницької і Харківської; *Розсохувате* Луганської, Сумської та Харківської (2), *Розсохуватка* Кіровоградської і Черкаської областей, а також назви річок *Розсохувата* і *Розсохуватка* у басейні Сіверського Дінця та *Розсохувата* – притока Дніпра;

2) схожу за словотвором і семантикою підгрупу, але без елемента *vatsa*, тобто без інформації щодо розведення телят, становлять топоніми *Росохач* Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської, *Росош* Закарпатської, *Росоша* Вінницької (2), *Розсоша* Хмельницької, *Розсоші* Сумської, *Розсішки* Черкаської, *Росохи* Львівської, *Розсохи* Львівської та Хмельницької, *Розсохівка* Харківської, *Розсохівське* Житомирської, *Росошани* Чернівецької, *Розсошанка* Сумської, *Розсошенці* Полтавської та *Розсошинці* Черкаської областей;

3) топоніми, що інформують про заняття саме молочною худобою за допомогою слів *go-rasa* або *rasa* 'рідина' з додаванням слів *ksi*, а також *inā* – сильний, міцний, могутній [4, 108], *iva* 'жити' [4, 224], *jivika* 'спосіб життя, засоби проживання' [4, с. 225], *jñā* або *jñā* 'знавець, знати, розуміти' [4, 226]. Різні конфігурації таких лексем зберігають топоніми *Гарасівка* Запорізької, *Гарашківка* Харківської (від *go-rasa+jivika*),

Гірчична Хмельницької (від *go-rasa+jñā*), *Карасин* Волинської і Рівненської, *Карачин* Закарпатської, *Карашина* Черкаської (від *go-rasa+inā*), *Карачинів* Львівської, *Карасинівка* Чернівецької, *Карашинці* Тернопільської (від *go-rasa+inā+iva* або *jivika* або *ksi*), *Карасиха* (від *go-rasa+ksi*), *Карачіївці* та *Карачківці* Хмельницької (від *go-rasa+iva+ksi*), *Рачин* Волинської й Рівненської та *Рачинці* Хмельницької (від *rasa+inā+ksi*) областей;

4) топоніми, у яких відображено процес розведення молочної худоби, зокрема, утворення від *go* ‘бик, корова, коров’яче молоко’ [4, 196], *rauas* – молоко чи *rauasya* – ‘молочний’ [4, 367] та *ksi*, *ina*, *iva*, *jivika*: *Гопчиця* Вінницької, *Капустенці* Чернігівської, *Капустинці* Кіровоградської (2), Сумської, Тернопільської (2), *Капустин* Хмельницької, *Капустине* Миколаївської і Черкаської, *Капустинський Ліс* Тернопільської, *Капустяна* Кіровоградської, *Капустяни* Вінницької і Хмельницької, *Копай* і *Копайгород* Вінницької, *Копачинці* Івано-Франківської, *Копачів* Київської та Чернігівської, *Копачівка* Волинської, Івано-Франківської, Хмельницької (3), *Копашново* Закарпатської, *Копистин* Хмельницької, *Копистишин* Вінницької, *Копичинці* Тернопільської, *Копище* Житомирської і Рівненської, *Купель* Рівненської, *Купелів* Івано-Франківської, *Купеч* Житомирської, *Куп’євате* Полтавської, *Куп’єваха* Полтавської і Харківської (2), *Купин* Хмельницької, *Купина* Чернігівської, *Купине* Хмельницької і Харківської, *Купичволя* Львівської, *Купичів* Волинської, *Купівщина* Полтавської, *Купіль* Хмельницької, *Купище* Житомирської, *Куплеваха* Сумської, *Куплювате* Луганської, *Купновичі* й *Купче* Львівської, *Купченків* Чернігівської, *Купчинці* Вінницької і Тернопільської, *Купчичі* Чернігівської областей;

5) топоніми, утворені від індоєвропейських слів *gava* – бик, *gavi* – корова, *gaves* – шукати корів [4, 191] або *go* та *bhū* – бути, здобувати, отримувати [4, 483] чи вже зазначених *ksi*, *ina*, *iva*, *jivika*, а саме: *Говерла* Закарпатської, *Говтва* і *Говтянчик* Полтавської; *Каветчина* Хмельницької, *Кавків Яр* і *Кавкули* Вінницької, *Кавське* Львівської; *Бугайівка* Вінницької, Луганської, Полтавської (2), Рівненської, Сумської, Харківської (3) областей; хоронім *Буковина* та ойконіми *Буків* Волинської, *Буківка* Чернівецької, *Буківна* Івано-Франківської, *Буківцьово* Закарпатської, *Букова* Львівської, *Букове* Закарпатської та Івано-Франківської, *Буковець* Закарпатської (2) та Івано-Франківської (2), *Буковина* Львівської, *Буковинка* Закарпатської та Львівської областей;

6) топоніми, первинна семантика яких відображала працю з розведення буйволів. У їх сучасній морфології проглядаються основи індоєвропейських слів *gava* ‘бик’, *gavi* ‘корова’ або *gavala* ‘буйвол’ [4, 191]

та *varua* ‘помітний, перший, найкращий’ [4, 568] – *Гаврики* і *Говорунове* Сумської, *Гавареччина* Львівської, *Гавриши* Харківської, *Гавронці* Полтавської, *Гавронщина* Кіровоградської, *Говоруха* Луганської, *Говори* Хмельницької (2) та Полтавської областей;

7) топоніми з основами індоєвропейських слів *bala-da* ‘бик’ чи *balava* ‘пастух’ [4, с 462- 463], первинна семантика яких у сукупності з *ina*, *jivika* і *ksi* відображала заняття м’ясним скотарством, а саме: *Балин* Вінницької і Хмельницької, *Балинівка* Хмельницької, *Балинці* Івано-Франківської, *Баличі* Львівської й, можливо, *Баландине* Черкаської та *Баланди* Полтавської областей;

8) топоніми, утворені від індоєвропейських слів *go-pa*, *go-pala* ‘пастух’, *go-pa* ‘пастушка’, *go-pati* ‘старший пастух’, *go-patha* ‘пасовище’ [4, 197] та *ksi*, *ina*, *iva*, *jivika*, *jña* або *jñā*, сукупність яких позначала екологічну діяльність з «випасання худоби», зокрема: гідронім *Ікопоть* (річка, притока р. Случ у Хмельницькій області) та ойконіми *Гоптівка* Харківської, *Гупали* Волинської, *Гупалівка* Донецької, *Копили* Полтавської, *Копилів* Київської, *Копилля* Волинської, *Копинівці* Закарпатської, *Копитинці* Хмельницької, *Копитів* Львівської і Рівненської, *Копиткове* Рівненської, *Коптевичівка* Кіровоградської, *Коптівищина* Житомирської і *Коптів* Полтавської областей;

Заслужують на увагу також архаїчні топоніми *Копани* у Рівненській, *Копані* (13) – в АРК та у Кіровоградській, Львівській, Рівненській Дніпропетровській, Донецькій; Запорізькій (2), Луганській, Миколаївській, Харківській, Херсонській, *Копанівка* у Житомирській, *Копанка* у Львівській і Харківській, *Копанки* в Івано-Франківській, Кіровоградській, Харківській (3), *Копань* Львівській (2) і Рівненській областях. У їх структурі елемент *-пан-* (з твердим чи пом’якшеним *-н-*) може вказувати на індоєвропейські основи *paṇana* ‘обмін, торгівля’ чи *paṇu* ‘товар, торгівля, місце торгівлі’ [4, 363]. Отже, це могли бути місцини, де відбувався обмін-продаж худоби в неолітичні чи й пізніші часи.

Висновки. Отже, синергетичний підхід і метод системного аналізу дають змогу теоретично реконструювати невідтворні іншими методами давноминулі соціально-економічні системні явища і процеси у цілісності їх структурних елементів та нерозривності закономірних взаємозв’язків між ними у конкретних умовах часу і простору. Отримані таким способом дані підлягають подальшому опрацюванню задля вирішення завдань різних галузей науки на основі їх специфічного методичного інструментарію.

Для історичних наук висвітлена інформація складає фактологічну основу при вивченні процесів неолітичної економічної революції та при

вирішенні питань давньої історії України щодо формування і дислокації екологічних мікрорайонів неолітичних скотарів, які розводили велику рогату худобу.

Водночас отримані дані також можуть бути використані для досліджень із порівняльно-історичного мовознавства й етимології, що стосуються часо-просторових меж використання індоєвропейської мови праукраїнським населенням часів неоліту, конкретних успадкувань із індоєвропейської мови в архаїчних топонімах та в господарській лексиці сучасної української мови.

1. Журавльов О.П. Тваринництво неолітичного населення України / О.П. Журавльов, Н.С. Котова // Археологія. – 1996. – № 2. – С. 3–17.

2. Згуровский М.З. Исследование социальных процессов на основе методологии системного анализа / М.З. Згуровский, А.В. Доброногов, Т.М. Померанцева. – К. : Наукова думка, 1997. – 222 с.

3. Ігнатів І.П. Стародавні екологічні райони на теренах Дунаєвеччини як підсумок неолітичної економічної революції (VI-III тис. до н. е.): системний аналіз / І.П. Ігнатів // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій : збірник науково-краєзнавчих праць // [редкол. : Прокопчук В.С. (голова) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – Вип. 5. – С. 110–117.

4. Кочергина В. А. Санскритско-русский словарь / [под ред. В. И. Кальянова] / Издание 2-е, испр. и доп. / Кочергина В. А. – М. : Издательство «Русский язык», 1987. – 944 с.

5. Осецький Й.П. Системний метод виявлення лексичного шару трипільського і дотрипільського періоду у топонімах української мови / Б.Й. Осецький, В.Б. Осецький, Й.П. Осецький // Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Мовні і концептуальні картини світу. Випуск 34. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 85–88.

6. Сминтина О.В. Давнє населення України в його природному середовищі (епоха ранньопервісної общини) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О.В. Сминтина. – Львів, 2003. – 30 с.

7. Шкуратяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова : Модульний курс : Навч. посіб. / Н.Г. Шкуратяна, С.В. Шевчук – К. : Вища шк., 2007. – С. 226.

The article reveals possibilities and advantages of synergetic approach and system analysis of reconstructing paleohistoric, social and economic processes which cannot be reproduced by traditional methods of separate scientific branches. It highlights possibilities examined by authors of natural antropogenic development systems of ancient society from the world of nature to civilization which had elements of personality, natural landscape environment and the language of the separate communities. It shows the results of research of those systems activity in formation on

the territory of authentic Ukraine and Sanscrit in the period of the Neolithic Age (VI-III millennia B.C) of ecological microdistricts of livestock breeding and describing of these processes by the word relicts of the Indo-European language from the Sanscrit vocabulary that were preserved in the archaic toponyms of the Ukrainian language.

Keywords: *system analysis method, the Indo-European language, the Sanscrit, the Neolithic Age, ecological microdistricts, livestock, toponyms.*

УДК 811.133.1' 373

Віталій Пітин (Дрогобич)

ЗООМОРФНІ МЕТАФОРИ У ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЯХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано особливості вживання зооморфних метафор у паремійних одиницях французької мови; встановлено залежність зооморфних метафор від асоціації тварин з тими чи іншими предметами та еталонами людської поведінки.

Ключові слова: *зооморфні метафори, паремійні одиниці, асоціація.*

Актуальність дослідження. Роль тварин у житті людини завжди була значною, особливо на ранніх стадіях розвитку людства, коли люди і тварини співіснували у природі. Зоохарактеристики людини, що виникали на основі образної уяви про тварин найбільш яскраво відображають національну самобутність мови. Значення зоонімів, що використовуються у мові, дуже широке, спрямоване на алегоричну характеристику людини, частіше всього метафоричну, стилістично підкреслену, наділену виразними експресивними семантико-стилістичними відтінками з елементами образності.

До неоціненних надбань світового фольклору належать прислів'я та приказки – короткі влучні вислови, що в художній формі типізують різноманітні явища життя. Вони є пам'яттю народу, висновками із життєвого досвіду, що дає право формулювати погляди на етику, мораль, історію та політику. Прислів'я та приказки не лише констатують конкретний факт, але й рекомендують чи відкидають, схвалюють або засуджують, застерігають чи навчають, тому що за ними стоїть авторитет поколінь.

У пареміологічному світі виявляємо присутність персонажів, що створюють власний простір. На перший погляд, будь-який персонаж може стати героєм прислів'я, але, придивившись уважніше, побачимо, що все відбувається навколо їхньої обмеженої кількості. Персонажі па-